

УДК 929: 811.161.2

Хомич Т. Л.

ПАВЛО ТИЧИНА – ПРАКТИК І ТЕОРЕТИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВНОЇ НОРМИ

Пропоновану статтю присвячено дослідженню внеску видатного українського митця Павла Тичини в практичну й теоретичну реалізацію кодифікації української мови.

Ключові слова: мовна норма, кодифікація, мовлення, літературна мова.

Предлагаемая статья посвящена исследованию вклада выдающегося украинского писателя Павла Тычины в практическую и теоретическую реализацию кодификации украинского языка.

Ключевые слова: языковая норма, кодификация, речь, литературный язык.

The article is devoted to research the contribution of the famous Ukrainian artist Pavlo Tichina in practical and theoretical codification of the implementation of Ukrainian language.

Keywords: language norm, codification, language, literary language.

Знання сучасний лінгвіст В. Русанівський стверджує, що «мовна культура – це надійна опора у вираженні незалежності думки, розвиненості людських почуттів, у вихованні діяльного справжнього патріотизму. Культура мови передбачає вироблення етичних норм міжнаціонального спілкування, які характеризують загальну культуру нашого сучасника» [2, с. 4].

На превеликий жаль, сьогодні демонструє нам далеку від ідеальної мовленнєву ситуацію, яка впливає на розвиток сучасної української мови. Публічне мовлення (мова засобів масової комунікації, учителів, викладачів, політиків тощо), а також набагато більшою мірою мовлення буденне, переповнені численними помилками й порушеннями фонетичних норм, словотвірних традицій, лексичних кодифікації, граматичного строю української мови. Причин таких порушень чимало.

Глобальний негативний вплив на стан сьогоднішньої української мови спричинили зовнішні й, набагато більшою мірою, внутрішні втручання багатовікової лінгвогеноцидної політики.

За часи Незалежної України в українській мові повільно розпочалися внутрішні зрушення. «Повернення своїх і вилучення чужих одиниць триває в українській мові вже понад двадцять років. Воно відбувається досить непросто. Тривале зросійщення українців спричинило слабке знання норм і традицій

української літературної мови, особливостей її словникового складу та граматичного ладу на тлі російської літературної мови» [4, с. 3].

В українському мовознавстві дослідження норми має багату традицію, про що свідчать праці М. Гладкого, М. Сулими, О. Курило, О. Синявського, М. Жовтобрюха, М. Пилинського, А. Москаленка, З. Франко, С. Єрмоленко, Г. Яворської, І. Фаріон, К. Городенської та інших учених. Це питання актуалізоване ще на початку 20-х років ХХ ст., часу особливого розвою українознавства. Відомий учений-україніст М. Сулима писав у ті часи: «Літературна норма – конче потрібна річ ... літературна норма становить найпершу та найхарактернішу ознаку літературної мови» [8, с. 35].

Павла Тичину, який усе своє життя стояв на сторожі рідної мови, утверджував українську словесність на рівні загальнолюдських культурних узірців, можна беззастережно вважати теоретиком і практиком кодифікації материнської мови.

В українській філології особистість Павла Тичини прийнято маркувати найперше як-от: геніального поета, педагога, перекладача, поліглота, музиканта, державного службовця тощо й украї рідко можна почути й прочитати про його здобутки в галузі україністики. Мовну традицію, лінгвістичні кодифікації митець розлого презентував у своїй творчості, удосконалюючи й розвиваючи багатства української мови, а також презентував себе внормовувачем лінгвістичного строю, указуючи на вади мовцям-сучасникам.

Саме тому пропоновану статтю присвячено дослідженню актуальної й лакунної проблеми в галузі тичинознавства – унеску видатного українського митця в практичну й теоретичну реалізацію кодифікації українського мовострою.

Системний підхід до аналізу мовного матеріалу визначив методологію роботи. Для потлумачення фактажу використано такі лінгвістичні методи: синхронічно-описовий – для інтерпретації зв'язку досліджуваного матеріалу з нормою української літературної мови; дистрибутивного аналізу – для окреслення значеннєвих планів та ідентифікації анормативних лексем; функціонального аналізу – для репрезентації нормативних аспектів одиниць мови.

Перш аніж обґрунтувати роль Павла Тичини в процесі нормалізації української мови, уважаємо за необхідне окреслити дефініцію «мовна норма».

Термін «норма» в перекладі з латинської мови означає «правило, взірць, міра, закон» [17, с. 433]. «Філософський словник» тлумачить це поняття як «узаконену постанову; визнаний обов'язковий порядок, що регулює життя

суспільства загалом, окремих його інститутів, соціальних груп або осіб; правило, якому підпорядковані певний процес або результат» [16, с. 616].

Філософська наука виокремлює кілька видів норм: соціальні, правові, моральні, культурні тощо. У мовознавстві функціонує таке поняття, як «мовна норма». «Мала філологічна енциклопедія» тлумачить його як «найпоширеніше й загальноприйняте використання мовних засобів, яке стало взірцевим і тому законодавчо закріпленим у вигляді правил, приписів тощо» [5, с. 269]. В «Енциклопедії української мови» мовна норма «звичайно співвідноситься з рівнями мовної структури, але не ототожнюється з ними» [14, с. 420].

Мовна норма є відносно стійкою й стабільною категорією. Проте природа мови як явища соціального забезпечує процеси змін і зрушень у цій категорії. Функціонування норм у літературній мові корелює з наявністю безлічі мовних варіантів, які поступово надходять до системи мови з узуальних або мовленнєвих мікросистем.

Мовна норма тісно пов'язана з аксіологічною системою суспільства: «Норма у філософії науки – органічна частина оцінки, що співвіднесена з тим відтінком шкали, на якій розміщується стереотипне уявлення про об'єкт з відповідною ознакою» [17, с. 435]. Із аксіологічного боку норма є варіативною, оскільки вона втілює як індивідуальну, так і характерну для певного соціуму «картину світу». Те, що відповідає позиціям суб'єкта в одному випадку, може не відповідати його уявленням чи нормам в іншому.

На формування мовної картини світу великий вплив має той факт, що людина сприймає світ вибірково. Насамперед її увагу зосереджено на аномальних явищах, оскільки вони виділені з навколишнього світу. Кожне реально наявне явище дійсності має об'єктивне (денотативне) позначення, яке відповідає мовній нормі. Проте семантична реалізація норми є досить слабкою.

Різними аспектами проблеми культури українського мовлення присвячено мовознавчі та лінгводидактичні дослідження (Н. Бабич, Л. Бондарчук, М. Вашуленко, С. Головащук, К. Городенська, Д. Гринчишин, Т. Донченко, С. Єрмоленко, С. Караванський, А. Коваль, Л. Кравець, Л. Масенко, Л. Мацько, О. Олійник, М. Пентилюк, М. Пилинський, О. Пономарів, В. Радчук, В. Русанівський, О. Селіванова, Т. Симоненко, Л. Ставицька, Л. Струганець, Є. Чак, С. Шевчук та інші науковці).

Оскільки мова є живою матерією, то вона відображає як індивідуальне, так і загальне мовлення та мислення багатьох особистостей, висвітлює складні соціальні процеси, матеріалізує не тільки особисту, а передусім суспільну свідомість, впливає на вироблення громадської думки, допомагає формувати певний мовний прогноз на майбутнє в мовленні людей.

Незалежно від різниці в поглядах окремих мовознавців і лінгвістичних шкіл, усі дефініції норми неодмінно вказують на її суспільний характер. Мовна норма нерозривно пов'язана з колективом мовців, а на вищому щаблі – як норма літературної мови – із певним людським суспільством, із усіма його інституціями аж до держави. Із цього насамперед випливає, що кожна мова може мати не одну, а кілька норм або кілька територіальних чи соціально-групових варіантів норми, що дуже важливо для розуміння процесу формування літературної мови та її функціонування. Тому норма як соціопсихолінгвістичний феномен потребує глибшої диференціації. Така перспектива спричиняється до стратифікації норми [8, с. 36].

На основі формулювань російських лінгвістів С. Ожегова, Ю. Бельчикова та французького вченого Ж. Марузо український мовознавець М. Пилинський виводить найбільш повне визначення літературної норми: «Норма літературної мови – це реальний, історично зумовлений і порівняно стабільний мовний факт, що відповідає системі й нормі мови та становить єдину можливість або найліпший для конкретного випадку варіант, відібраний суспільством на певному етапі його розвитку зі співвідносних фактів загальнонародної (національної) мови в процесі спілкування» [6, с. 94].

Характерною ознакою літературної норми є варіантність. Варіантність мовних засобів виявляється у певному використанні (вборі, доборі) однозначних елементів, що співфункціонують у мовній системі. У вузькому значенні варіантними вважають близькі за функціями засоби мови, рівноцінні, не диференційовані. У ширшому значенні варіанти – засоби, один із яких несе додаткову інформацію чи смисловий відтінок, стилістичне навантаження. У цьому разі явище варіантності ототожнюється з синонімією.

Суттєвою ознакою літературної мови – наддіалектної, унормованої, відшліфованої форми загальнонародної мови, яка характеризується поліфункціональністю, стилістичною диференціацією й тенденцією до регламентації, – є кодифікованість її різнотипних норм. Кодифікація – це встановлення об'єктивних норм, сукупність правил про вживання слів, словоформ, конструкцій у всіх стилях літературної мови, офіційне визнання й опис у словниках, граматиках, правописі, довідниках. Кодифікація – результат наукового пізнання закономірностей вияву норми на певному етапі розвитку мови. Корелятивна пара «норма – кодифікація» як єдність функціонує тільки в літературній мові (хоча норма властива будь-якому мовному утворенню). Літературна норма та її розвиток регулюється кодифікацією, нею зумовлена й перебуває під її перманентним впливом. Кодифікація забезпечує більшу

стійкість норми, запобігає напівстихійним і начебто не контрольованим нею змінам.

У пропонованому дослідженні під поняттям «норма» розуміємо всі різновиди й форми порядку, зокрема, природні норми та створені людиною закони й правила. Норма – це певний архетипний мовний еталон, що викликає у свідомості людини асоціації, які відповідають усталеним етнокультурним уявленням.

Зміна мовних норм – явище природне. Конкретні мовні норми мають різну стійкість. Унаслідок відхилення від норм на різних рівнях мови виникають типові помилки, що знижують культуру мовлення: фонетичні, акцентуальні, словотвірні, лексико-семантичні, граматичні, графічні, орфографічні, пунктуаційні.

Радянський період виявився найпродуктивнішим руйнівником підвалин української мови. «Політика асиміляції неросійських народів у складі імперії, розпочата за самодержавства ... у радянський період набула ще відвертіших і злочинних форм ... була спрямована не тільки на обмеження сфер її використання, ... а й на руйнацію її основ – лексичних фразеологічних, граматичних» [15, с. 8].

Підступно втручаючись у внутрішні закони розвитку мови, здійснюючи її численні «чистки», вилучаючи з абетки літери на позначення питомих звуків, борючись із «архаїзмами, діалектизмами, штучними утвореннями й словами, невластивими мовленню мас», більшовицька влада, по суті, практично реалізовувала Валуєвський циркуляр 1863 р., іншими словами – здійснювала лінгвоцид українців. Цілеспрямоване, упродовж 30 – 80-х років минулого сторіччя, нівелювання національної специфіки перетворило українську мову як самодостатню систему на жертву тоталітарного суспільства, а її носіїв відчужило від материнської мови, а отже, й від самих себе [15, с. 8].

На початку ХХ століття мало хто з української інтелігенції усвідомлював, що процеси штучної асиміляції призведуть не лише до руйнації мови, а й до нівелювання української нації, мало хто міг дозволити собі відкрито протестувати проти втручання у внутрішній стрій та закони української мови. Одним із найактивніших поборників у цій галузі був Павло Тичина. «Рідне слово поет не лише возвеличував своїми ліричними шедеврами, але й був дієвим пропагандистом і захисником материнської мови протягом усього життя. Ще навчаючись у бурсі та духовній семінарії, де українську мову не те що не викладали, а й забороняли нею говорити, а часом і били за «ідіотський язик», Тичина бере активну участь у засіданнях українського гуртка, декламує перед семінаристами твори Тараса Шевченка, відвідує «суботи Михайла

Коцюбинського, починає писати вірші рідною мовою й переконує свого друга Аркадія Казку теж писати українською, а не по-російськи. Із юнацьких років Павло записує українські народні пісні, прислів'я, приказки, цікаві вислови, діалектизми» [3, с. 28].

Павло Тичина вже з юнацьких років уболівав не лише за функціонування української мови, ба більше – він своїм мовленням (як усним так і писемним) демонструє взірцеві ознаки автентичної української: «... у перших своїх поетичних спробах Павло Тичина показав неабияку мовну культуру. І це при тому, що він у жодному навчальному закладі ніколи не вивчав рідну мову» [3, с. 28]. Літературознавець С. Шаховський зазначав: «У цій ранній поезії Тичини привертає увагу не зміст її, не форма – ще не досить чіткі та вироблені, а мова і, коли хочете, грамотність – загальна, правописна. Людина, яка не вчилася у національній школі, не мала національного філологічного оточення, пише ідеально вірно, дотримуючись усіх норм тогочасного українського письма. Отже, мусимо прийти до висновку: у поета-початківця була українська лектура за тогочасним правописом і, по-друге, був значний чисто лінгвістичний хист» [3, с. 28].

Мовознавцем за професією, маючи «чисто лінгвістичний хист», Павло Тичина не був, проте протягом усього життя виявляв себе унормовувачем українських лінгвістичних традицій, мовознавцем-практиком, мовним наставником, вихователем, кодифікатором. Такі функції він виконував невимушено, завуальовано. Мабуть, саме така поведінка українця дозволяла йому виносити нележку ношу з-під радянського засилля. Митець послідовно відстоював потребу всеохопного функціонування етнічної мови, рішуче заперечував вигадки про меншовартість української. Філологія, за словами знаного дослідника життєвого шляху й творчої долі Павла Тичини Григорія Донця, «стала його покликанням і його долею» [3, с. 29].

Унесок у збагачення рідної мови Павло Тичина розпочав здійснювати, працюючи над власним мовленням. «Своєю оригінальною, вишуканою, мелодійною поезією засвідчив, на якому високому рівні розвитку перебуває українська мова, наскільки вона виразна, гнучка, милозвучна, лексично розмаїта. І вже після виходу 1918 року його першої збірки «Сонячні кларнети» говорити про нашу мову, як недостатньо розвинену чи, буцімто, біднішу від імперської, для будь-якої розумної людини стало виявом непристойності й невігластва» [3, с. 29].

Павло Тичина не лише демонстрував скарби рідної мови, поет вправно й наполегливо творив оказіональні лексеми, використовуючи багатющий потенціал українських дериваційних засобів (у творчій спадщині митця

нараховують понад тисячу okazіоналізмів), саме тому його новотвори ставали природними, органічно вливалися в українськомовний обіг, із неологічних перетворювалися на узуальні, лаконічно входили до мовної системи: *вогневидий, дзвінкоблакитний, злотоцінно, квітть, нечесність, світанно, юнка, яблуневоцвітно* та багато інших.

Будучи «угодним» радянській владі, прославляючи «Партію» та її ідеали, Павло Тичина безупинно працював на благо української мови й користь українського народу. Кожен його художній твір, скільки б цього не заперечували, кожен виступ, лист чи стаття мають міжрядковий зміст, який звеличує українські цінності на всіх рівнях. Так, наприклад, відомий вірш митця «Чуття єдиної родини», написаний 1936 року, який завжди потлумачували як «оду дружбі» уярмлених Москвою етносів, презентує повагу й любов до рідної мови: *Бо то не просто мова, звуки, не словникові холодніти – в них чути труд, і піт, і муки, чуття єдиної родини. В них ліс шумить і пахне квітка, хвилюють радощі народні ...* [13, с. 9]. Славнем українській мові вважають вірш Павла Тичини «Слово», у якому поет ідентифікує рідну мову з народною зброєю, силою, яка утверджує силу й міць українця: *Слово наше рідне! Ти сьогодні зазвучало як початок, як начало, як озброєння всім видне, слово наше рідне! То ж цвілась калина, червоніла, достигала, всьому світу заявляла: я – країна Україна – на горі калина! А Вкраїни ж мова – мов те сонце дзвінкотюче, мов те золото котюче, вся і давність, і обнова – українська мова* [13, с. 296–297]. Така позиція Павла Тичини суголосна з думкою із Книги книг: «...дам я вам мову та мудрість, що не зможуть противитись чи суперечити їй усі противники ваші» (Євангеліє від Луки) [За 15]. «У своїй міністерській діяльності українському слову Павло Григорович приділяв таку велику увагу, що з чийсь легкої руки серед письменницької та педагогічної громадськості вірш «Слово» ще під час війни називали «Наказом №1 по Наркомату освіти України» [3, с. 33]. Відомий культуролог української мови Надія Бабич стверджує, що «слово – одне з наймогутніших комунікативних знарядь людини. Безсиле само по собі, воно стає могутнім і нездоланим, дієвим і привабливим, якщо сказане вміло, щиро і вчасно» [1, с. 5].

Виробленню літературних норм надавав неабиякого значення сучасник П. Тичини І. Огієнко. На сторінках заснованого ним часопису «Рідна мова» значну увагу приділяли дотриманню літературних норм. Цю роботу І. Огієнко називав «терапією рідної мови». У виданні було сформовано спеціальні рубрики: «Ознаки доброї літературної мови», «Стилістично-синтаксичні норми», «Навчаймося літературної мови від Шевченка», «Практичні лекції літературної мови», «Мова наших видань», «Мова нашої преси», «Чистота й

правильність рідної мови (відповіді на запитання читачів)», «Дописи прихильників рідної мови» тощо [8, с. 35].

Українська орфографія презентує результат кодифікації усіх мовних рівнів. На превеликий жаль, правопис української мови в сучасній незалежній Українській державі не є правосильним, узаконеним. Таку ситуацію важко оцінювати, очевидно, лінгвоцидна політика не полишає своїх позицій. «Поціновувачі» української мови завжди «приділяли увагу» саме орфографічному строю, адже будь-який мовлянин вже з раннього дитинства розпочинає вивчати саме правописні норми рідної мови. ХХ століття виявилось чи не найбільш нівелювальним щодо українського правопису. Численні зміни, які вносили члени багатьох правописних комісій, найчастіше спрямовувалися на асимілятивний результат «братніх» мов.

Знаковим для українського мовознавства став 1927 рік, коли в Харкові відбулася правописна конференція, яка заклала підвалини нормування української мови. Одним із найдіяльніших її учасників був професор О. Синявський. Його підручники тисячами розходилися Україною, численні розвідки з проблем мовної культури друкували в наукових журналах. Синтезом граматичних праць ученого стали «Норми української літературної мови» [7, с. 85]. В одній із передмов до цього видання В. Сімович зазначав: «Із його твору ясно зарисовуються шляхи, якими праця для повної нормалізації літературної мови йде й далі йтиме» [8, с. 35].

1938 року сформовано Державну Правописну комісію, до складу якої увійшов П. Тичина, який на той час очолював Інститут літератури Академії наук України. Перед комісією поставлено завдання «ліквідувати націоналістичні перекручення» у правочинному на той час правописі. Комісія працювала протягом трьох років, нею укладено чотири проекти української орфографії, проте кожен наступний усе більшою мірою асимільовано до російської правописної системи.

Паралельно з роботою Правописної комісії укладали Російсько-український словник, до Редакційної комісії якого також уведено П. Тичину. Умови роботи членів обох комісій Григорій Донець маркував як «антиукраїнське й антинаукове мракобісся» [3, с. 31]. Підтвердженням такої позиції дослідника слугують слова А. Кримського: «...складено його (Російсько-український словник – Г. Д.) із свідомим напрямом систематично покалічити нашу мову, спотворити й перекрутити її структуру. ... Я весь хвилювався і тремтів, слухаючи войовничі наступи діячів українського мовного калічення, а як вернув додому тяжко заслаб». Усесвітньо відомий академік обурювався, що українську лексику намагалися «збагатити» такими покручами,

як *гравіровка, ізящний, нравственний* і подібними. Із листа Кримського дізнаємося і про «прихильників оздоровлення української мови», тобто його однодумців, яких було лише двоє – Тичина та Яновський. Причому Павло Григорович аж двічі згадується у позитивному сенсі» [3, с. 31].

1943 року «у селі Помірках під Харковом, за присутності Микити Хрущова, відбулося підсумкове (як планувалося) обговорення правописного проекту. Після тривалих дискусій і погоджень, здавалося б, усі, зважаючи на доручення та тиск партійних органів, дійшли згоди: правопис необхідно затверджувати. Щоправда, залишався не узгодженим пункт про літеру «г», на введенні якого наполягали письменники, але його домовилися допрацювати пізніше в робочому порядку. Останнє слово було за наркомом освіти, який своїм підписом мав надати чинності правопису. Тичина (як найпалкіший прихильник повернення літери «г» до української абетки) раптом запропонував поставити свій підпис завтра, на свіжу голову. Наступного дня автівка, у якій їхав Павло Григорович потрапила під бомбардування, у результаті – контузія, перелом ноги, шпиталізація, тривале лікування... Після одужання знову постало питання про затвердження правопису, але непокірний нарком під різним приводом уникав цієї процедури. Дійшло аж до сварки з його добрим приятелем Леонідом Булаховським, якому випала місія домогтися від Тичини підпису. І тільки 1947 року новий «Український правопис» був остаточно затверджений, та Павло Григорович і надалі продовжував уживати літеру «г», про що свідчать його рукописи» [3, с. 33 – 34].

Паралельно з виконанням обов'язків у Правописній і Редакційній комісіях Павло Григорович Тичина пише суто лінгвістичні статті («Слово – зброя», «Про мову наших газет», «Про огріхи преси»), у яких прямо вказує на порушення лексичних норм української мови, спричинені інтерферентними впливами: «... особливо проти чого грішать «Вісті» – так це проти чистоти мови. На таку велику газету, як «Вісті» орієнтуються майже всі обласні газети та районні, а тим часом мова у «Вістях» не завжди правильна, не завжди охайна. А це вже загрожує тим, що газета «Вісті» замість того, щоб полегшувати стосунки між окремими будівниками, тільки їх ускладнює, утруднюючи спільну мову трудящих якимись видуманими реченнями та словами. ... з сторінок «Вістей» замість виразу *затемнення місяця* йшла поміж народ якась несвітська звістка про *лунне затемнення* і про те, що *луна почне входити в тінь* («Вісті», 8.I 1936 р.)? Як назвати таку мову, коли читаєш, що *грунт уходить спід ніг* («Вісті», 10.X 1936 р.)? А ось, наприклад, отакі вирази, як *привіт хоробрішим* («Вісті», 11.VIII 1936 р.). Розбери його, чи це хоробрішим од інших, а чи це найхоробрішим? А ось *три м'ячі у воротах*

Смоленська («Вісті», 26.V 1937 р.). А ось захист дисертації. ...І так можна було б продовжити цей список ще й далі. Чи не час би вже покінчити з такою неохайністю у мові? ... наші газети махнули рукою на мову. Досить навести хоча б такі приклади, як *виробництво ізяцного взуття* («Пролетар[ська] правда», 16.III 1936 р.) або ж *ніж зламався, булка недоторкана* («Комсомолец України», 15.III 1936 р.) і далі в тій же газеті: *Кинувши на підлогу булку, ви вдаряєте її сокирою..., ...Але ніщо не ріжеться, не рубається, не довбається* («Комсомолец України», 15.III 1936 р.). А в газеті «Більшовик» (вечірня) я зустрів такі перли: *Тільки-но займеться зоря, уходять з Ялти далеко в море, шумлячи моторами, три невеличких моторних катери, ведучи на буксирі сім-вісім човнів-фелюг* («Більшовик», 15.I 1936 р.). А «Соцхарківщина» (18.II 1936 р.) пише: *Оточемо степи густими лісами, покрацити*; а «Зоря» (29.II 1936 р.) – *біга і скачки* – і так без кінця буквально. Хотілось би, щоб саме «Вісті» показали приклад усім іншим газетам щодо чистоти української мови [9, с. 167 – 168].

Відомо, що мовлення будь-якої людини насамперед має бути орфоепічно правильним. Недарма Алла Коваль стверджує, «ніщо так не зриває завіси з таємниць нашого рівня мовної культури (і загальної також), як наголоси» [15, с. 49]. Павло Тичина слідкує за розвитком української лінгвістичної науки й практичної реалізації українських норм на всіх її рівнях. Коли Леонід Булаховський завершив свою наукову працю «Український літературний наголос (Характеристика норми)», директор Інституту мови і літератури АН УРСР негайно написав рецензію, наголошуючи: «Давно вже відчувалась, давно вже давала себе взнаки відсутність подібної роботи в нашій українській мовознавстві. Отже, потреба в такій роботі велика. На цю потребу життя – характеристика норми, що торкається ноголосу – праця акад[еміка] Булаховського і є немовби практичною відповіддю. Якість цієї роботи висока. У ній, у цій роботі, охоплено все те, що можна було в цей час охопити. Великим плюсом також є ще й те, що до характеристики норми дано прикладів багато – і особливо прикладів з нової радянської літератури. Швидше б друкувати цю роботу» [9, с. 360]. Менше, аніж за рік праця Л. Булаховського постала перед українським читачем.

Павло Тичина усвідомлював, що культуру мовлення потрібно формувати з дитинства. Тому неабиякого значення надавав вихованню молодих мовлян. Григорій Донець пише, що «при кожній нагоді у виступах, статтях, зверненнях – він обов'язково наголошував на першорядному значенні української мови в навчальному процесі. Сам вичитував ретельно верстки букварів, читанок, деяких інших підручників. Дуже коректно, але наполегливо вимагав (і таки

домагався!) від чиновників-освітян володіти українською мовою незалежно від того, де вони працювали – в Приазов'ї чи на Волині, в Прикарпатті чи на Одещині. Під керівництвом і за участю Павла Тичини були розроблені та впроваджені «Правила для учнів», у яких один із пунктів зобов'язував школярів плекати культуру мовлення й категорично забороняв лихослів'я» [3, с.33]: «Боротьба проти лайливих і брутальних виразів має перетворитися на боротьбу за культуру мови учнів. Треба рішуче викорінювати з лексики учнів різні споганені слова й вислови, які на жаль, так поширені ще в їх мові» [10, с. 61]. А наприклад, на першій повоєнній нараді вчителів початкових шкіл України, де П. Тичина виступав, доповідач, підкресливши виняткову роль початкової школи в системі освіти, нагадав про «теорію побудови школи рідної мови» Яна Амоса Коменського, про праці Йогана-Генріха Песталоцці, присвячені народній школі, про Тараса Шевченка, який «укладаючи свій «Буквар», ...теж мав на увазі інтереси початкової школи», про «славетного автора «Рідного слова» Костянтина Ушинського тощо: «Навчання мови – це один із основних засобів освоєння знань... Навчання мови сприяє розвитку мислення дитини. Які прекрасні висловлювання Ушинського про рідну мову! Наприклад, такі ось рядки: «Мова народу – кращий, що ніколи не в'яне і вічно знов розпускається, цвіт всього його духовного життя, яке починається далеко за межами історії. В мові одухотворяється весь народ і вся його батьківщина, в ній перетворюється творчою силою народного духу в думку, в картину і звук небо вітчизни, її повітря її фізичні явища, її клімат, її поля гори й долини, її ліси й ріки, її бурі й грози – увесь той глибокий, повний думки й почуття голос рідної природи, який говорить так виразно в любові людини до її іноді суворої батьківщини, який виявляється так ясно в рідній пісні, в рідних мелодіях, в устах народних поетів. ... Такими словами, що ллються від глибини душі, характеризує значення рідної мови великий наш педагог Ушинський. Навчання рідної мови він вважає основою всього навчального процесу в початковій школі. Він розглядав викладання рідної мови в плані не вузько граматично-орфографічних завдань, а в широкому плані розумового розвитку дітей, зростання їх знань про світ і людей, ...виховання у них цінних інтелектуальних та моральних якостей. Навчанню мови радянська школа повинна приділяти особливу увагу» [10, с. 193–194].

Павло Тичина досить близько брав до серця проблеми, пов'язані з українською мовою. Проте відкрито говорити про це не мав змоги. Тому вміло вдавався до цитування «поважних педагогів», аби хоч у такий спосіб достукатися до сердець своїх сучасників. Так, виголошуючи вступне слово на вечорі, присвяченому ювілею Костянтина Ушинського, П. Тичина цитує вислів

великого педагога: «Коли зникне народна мова, народу нема вже більше» [11, с. 9], нагадує, що К. Ушинський неодноразово обстоював навчання в школах на Україні рідною мовою. У іншому виступі, про Яна Амоса Коменського, акцентує на його теорії про визначальну роль рідної мови в освіті й шкідливість асиміляції [11, с. 447–450].

Коли міністр освіти звертається до маленьких мовців, він акцентує на значенні рідної мови: «З особливою любов'ю вивчайте рідну мову, без цього не можна бути культурною людиною, не можна засвоїти основи інших наук» [10, с. 231].

Працівникам освіти Павло Тичина радить працювати над «підвищенням не тільки орфографічно-синтаксичної грамотності учнів, а й усієї їх мовної культури»: найважливішим ... є питання про культурність та грамотність учнів. ... Грамотність – основа всякої культури. Не можна говорити про серйозні знання історії, географії, арифметики, коли учень неправильно прочитає умову задачі, коли він з помилками та неправильними наголосами в словах розкаже який-небудь історичний епізод, хоча він цей епізод і розказав правильно та цікаво [10, с. 183–184].

Павло Тичина усвідомлював самотність української мови й намагався довести це фактами з історії мовного розвитку. Посилаючись на трактат «Про письменна» давньоболгарського письменника кінця IX – початку X століття Храбра Чорноризця, Павло Тичина акцентує на давності наявності письма в українців: «Наш народ здавна прагнув науки, культури, освіти. Ще не маючи своєї азбуки, він уже користався засобами графічного зображення свого життєвого досвіду, своїх знань та ідей. Староруський чернець Храбр залишив нам фактичну довідку про те, що наші предки, східні слов'яни, «чертами и резами читааху і писааху, погані суще». Це значить, що за допомогою різних знаків та різьби вони навчилися передавати один одному свої думки ще задовго до прийняття ними християнства» [10, с. 235]. Бачимо, кодифікатор української мови намагався відшукати будь-які шляхи протистояння асимілятивній політиці. Коли Павла Тичину інтерв'ював один із тогочасних часописів, майстер слова сміливо висловлював свою супротивну позицію щодо уподібнення культурних надбань української нації: «Кажете, мови уподібняться?! Як же це? ... Це ж різні мови, з різним внутрішнім складом, фонетикою, морфологією, синтаксисом. Мови – це не друкарські машинки, де можна міняти алфавіти й шрифти. Це ж – надзвичайно складні речі...» [12, с. 388].

Отож, жоден мовний рівень, починаючи з фонетико-орфоепічного й завершуючи граматичним, не полишив своєї підтримки й уваги Павло Тичина.

Енергетично пророчим хочеться вважати один із передсмертних критичних творів великого митця «Квітни, мово наша рідна»: ... вільно розвивається і квітне запашним цвітом яблуневим українська наша мова – коштовний скарб нашого народу» [12, с. 398].

ЛІТЕРАТУРА :

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. – Львів: Світ, 1990. – 232 с.
2. Городенська Катерина Українське слово у вимірах сьогодення. – К.: КММ, 2014. – 124 с.
3. Донець Григорій Павло Тичина – лицар рідної мови: маловідомі сторінки подвижника українського духу // Українська мова й література в сучасній школі. – 2012. – № 9. – С. 28 – 36.
4. Культура української мови: Довідник / С. Я. Єрмоленко, Н. Я. Дзюбишина-Мельник, К. В. Ленець та ін.; за ред. В. М. Русанівського. – К.: Либідь, 1990. – 304 с.
5. Мала філологічна енциклопедія / [О. І. Скопненко (уклад.), Т. В. Цимбалюк (уклад.)]. – К.: Довіра, 2007. – 478 с.
6. Пилинський М. М. Мовна норма і стиль. – К.: Наук. думка, 1976. – 287 с.
7. Синявський О. Норми української літературної мови. – Л.: Українське видавництво. – 1941. – 364 с.
8. Струганець Любов. Диференційні ознаки норми літературної мови // Культура слова. – 2011. – № 74. – С. 34 – 43.
9. Тичина П. Г. Зібрання творів: У 12 т.: Наука, критика, публіцистика: Т. 8 – 10 / Редкол.: О. Т. Гончар (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 1983. – Т. 8. Кн. І: Статті, рецензії, доповіді, виступи / Упоряд. та приміт. А. М. Полотай; Ред. М. Г. Жулинський. – 1986. – 496 с.
10. Тичина П. Г. Зібрання творів: У 12 т.: Наука, критика, публіцистика: Т. 8 – 10 / Редкол.: О. Т. Гончар (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 1983. – Т. 8. Кн. 2 : Статті, рецензії, доповіді, виступи / Упоряд. та приміт. А. М. Полотай; Ред. М. Г. Жулинський. – 1986. – 456 с.
11. Тичина П. Г. Зібрання творів : У 12 т. : Наука, критика, публіцистика: Т. 8 – 10 / Редкол.: О. Т. Гончар (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 1983. – Т. 9.: Статті, рецензії, доповіді, виступи: 1946 – 1959 / Упоряд. К. М. Секарева. – 1987. – 704 с.
12. Тичина П. Г. Зібрання творів : У 12 т.: Наука, критика, публіцистика: Т. 8 – 10 / Редкол.: О. Т. Гончар (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 1983. – Т. 10.: Статті, рецензії, доповіді, виступи, 1960 – 1967 / Упоряд. та приміт. Л. Ф. Кодацької; Ред. В. М. Русанівський. – 1987. – 584 с.
13. Тичина П. Г. Зібрання творів: У 12 т.: Художні твори: Т. 1 – 7 / Редкол.: О. Т. Гончар (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 1984. – Т. 2: Поезії 1938 – 1953 років / Упорядкування та примітки А. О. Ковтуненка; Редактор тому М. П. Бажан. – К.: Наук. думка, 1984. – 674 с.
14. Ткаченко О. Б. Норма / О. Б. Ткаченко // «Українська мова». Енциклопедія / [редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко та ін.]. – 2 вид., випр. і доп. – К.: «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 420 – 421.
15. Фаріон І. Д. Мовна норма: знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей): [монографія]. – Вид. 3-тє, доп. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. – 332с.
16. Философский словарь. – К.: А. С. К., 2006. – 1056 с.
17. Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – 743с.